

КОЛІЗІЇ ПОЗИТИВІЗМУ І НЕКЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В ЕПОХУ КРИЗИ РАЦІОНАЛІЗМУ

Бондаревич І.М. (м. Запоріжжя)

В статті подано історико-філософський аналіз позитивізму і неklasичної філософії; обґрунтовано їх неспроможність подолання кризи класичної парадигми; пропонується застосування психології сприйняття в історико-філософських дослідженнях.

Ключові слова: позитивізм, неklasична філософія, криза раціоналізму, психологія сприйняття

Вступ

Дослідження з історико-філософської проблематики завжди були невід'ємною складовою філософських досліджень. Ретельний і неупереджений історичний аналіз не тільки відкриває сторінки минулого, а і дозволяє усвідомити сучасне та зазирнути в майбутнє. Можливості історико-філософських досліджень оцінили ще стародавні філософи - Конфуцій старанно виписував найкращі зразки-прикладні державного устрою і порядків давнини, які в його творчій обробці перетворились на доречну теорію держави. З тих часів історико-філософські екскурси вишикувались в історію філософії, яка відкриває для зацікавлених витoki сьогодення. Для осмислення **сучасного етапу західноєвропейського філософствування** в історичній послідовності минулого важливе місце займають події середини ХІХ століття - час, який визначають як кризу класичної парадигми і становлення неklasичної парадигми філософствування. За звичай в - підручниках з історії філософії означений період позиціонує колаж нових теорій, ідей, і концепцій. Останні оформлені різноманітними філософськими течіями: психоаналітична філософія, феноменологія, філософська антропологія, позитивізм, герменевтика, структуралізм, тощо. Сам факт наявності сукупності різноспрямованих поривань філософської думки наприкінці ХІХ століття доволі чітко передає зміст події, яку нарекли зламом у мисленні. Без сумніву, її вплив на сучасну філософію є безпосереднім, а от значення ще продовжує з'ясовуватись.

Мета статті:

- провести історико-філософський аналіз еволюції філософії науки і неklasичного філософствування;
- порівняти їх вихідні позиції і здобутки середини ХХ ст.;
- визначити роль філософії науки і неklasичної філософії в західноєвропейському філософствуванні ХХ ст.

Обговорення проблеми

З другої половини ХІХст. в історії західноєвропейської філософії розпочинається новий період, пов'язаний з феєрією ідей, теорій, концепцій, які настільки розгалужили лінію класичного філософствування, що у філософських колах стали говорити про злам класичного мислення. Між тим, новий підхід в осягненні світу мав глибинні підстави, які відкриває історія антропосоціогенезу. Почавши виготовляти знаряддя праці, первісна

людина відкрила не тільки засіб виживання, а й засіб власного перетворення, що дозволив їй розгортатися на різних рівнях буття: тілесному, психічному, соціальному, духовному тощо. Діяльність як така вимагає усвідомлення потреб і мотивів, чутливої емоційної оцінки ситуації, інтелектуальної потужності, вольової рішучості, розрахунків майбутньої дії та її корекції. В сутності, все це склало підстави якісного перетворення самої людини. Наступним вузловим моментом еволюційного розвитку людини стало відкриття **феномену свідомості**. Наука, що стала явищем епохи Нового часу, є доказом того, що людина почала усвідомлювати своє перетворення світу. Необхідним наслідком цієї події стали дослідження феномену свідомості. Тому становлення неklasичного мислення пов'язано зі зміною самого предмету філософії: вона перестає перейматися світом в цілому і починає досліджувати спосіб фіксації об'єктів дійсності у **людській свідомості**. Причому ця подія і подальший її розвиток був обумовлений попередніми соціально-економічними, культурними і науково-філософськими злетами європейської спільноти.

Реалізація досліджень нового предмету філософії випала на долю філософії науки, неklasичної філософії і марксизму. В статті ми зупинимось на осмисленні історичного шляху перших двох філософських течій. **Філософія науки (позитивізм)** бере свої витoki з відомого висновку І.Канта щодо обмежених властивостей людського розуму (як тільки розум доходить до протиріччя, він стає безпорадним). Тому позитивна філософія вибудовує свої позиції, ретельно оминаючи будь-які протиріччя, пояснюючи одні явища іншими. В першій половині ХІХст. позитивізм (іноді його називають перший позитивізм) проголосив пріоритетним завданням дослідження властивостей предметів і зв'язків між ними, яке має бути покладене в основу нової класифікації наук. Центральною проблемою позитивізму є проблема пізнання. Розвиток природознавчих наук, що розпочався в Новий час, на початку ХІХст. набував обертів. Постало питання класифікації наукових фактів і їх співвідношення з філософією. Суперечливі (як завжди) філософські теорії не витримували натиску відкриттів з природознавства. Тому на момент виникнення перед філософією позитивізму стояло не тільки теоретичне завдання (довести можливість уникнення протиріч), а й практичне – нагальна потреба упорядкування і співвідношення з філософією відкриттів різних наук.

Перший позитивізм акумулює ідею **еволюціонізму**. Її розробляли Герберт Спенсер (1820-1903рр.), який визначав еволюцію як процес вільних, поступових змін, перехід від хаотичної однорідності до визначеної впорядкованої різноманітності, і Огюст Конт (1798-1857рр.), якому належить визначення трьох стадій пізнання: теологічної (світ пояснюється через надприродні сили); метафізичної (пояснення вибудовуються як абстракції); наукової (позитивна філософія, опертям якої є факти). Помітимо, що ідея еволюціонізму і **організмична концепція**, що теж була запропонована першим позитивізмом, являли собою певний вихід із тупикової ситуації, в якій опинились завершені класичні філософські системи за умов невпинно

зростаючого потоку наукових відкриттів. Отже, перший позитивізм має пряме відношення до історії знехтування класичного філософствування.

В емпіріокритицизмі (друга хвиля позитивізму кінця ХІХст.) філософія науки наполегливо продовжує оминати протиріччя і висуває **принцип безпосереднього осягнення життя як досвіду**. Ернст Мах (1838-1916рр.) - австрійський філософ, пояснював оточуючий світ як досвід наших відчуттів, оздоблених думкою. За такого підходу теорія пізнання являє собою впорядковані досвідом відчуттів і дуже нагадує звичайний опис фактів. В 20-тих роках ХХ століття позитивізм як філософська течія переживає кризу. **Неопозитивісти**, взагалі, відмовляють філософії у власному предметі і оголошують її статус методом. **Нова мета філософії тепер полягає у пошуку принципів перевірки наукових висловлювань через досвід (верифікація)**. І знов спостерігаємо цікаву ситуацію: позитивізм у третій своїй спробі намагається відчайдушно шукати нове місце й призначення філософії у культурно-науковому просторі, який невпинно трансформується. На цей раз нове призначення філософії шукається в лоні її функції теоретизування. **Філософія оголошується методом наукового пізнання**. Недивно, що серед відомих філософів-неопозитивістів більшість математиків і логіків: англійський математик, публіцист, філософ, логік Бертран Рассел (1872-1970рр.), австрійський логік Людвіг Вітгенштейн (1889-1951рр.), австрійський філософ і логік Рудольф Карнап (1881-1970рр.).

Поступово в неопозитивізмі актуалізується проблема спочатку наукової мови, а потім і мови взагалі. Вже у 50-60-х роках ХХ ст. **лінгвістичний аналіз став центральною проблемою неопозитивізму**. В **постпозитивізмі** осмислення феномену науки набуває протирічних щодо логічного позитивізму тенденцій. Висунутий А.Пуанкаре принцип конвенціоналізму, набуваючий популярності інтуїціонізм, принцип фальсифікації К.Поппера, концепція змін наукових парадигм Т.Куна, і врешті решт модель конкуренції дослідних програм І.Лакатоса – **всі ідеї постпозитивізму засвідчують неможливість останнього оминати протиріччя**. Саме постпозитивізм дозволяє збагнути прорахунки засад, на яких починала вибудовуватись позитивна філософія. А це означає, що **багато плідних ідей, які були здобуті на цьому шляху, не дозволяють робити висновок про вплив позитивізму на генеральні шляхи просування філософської думки в ХХ ст.** Звісно, що позитивізм мав свої здобутки, але, дослідивши логіку його вихідних і фінішних позицій, маємо зазначити, він їх набув не рушивши з місця. В постпозитивізмі історія позитивізму добігає заперечення тих позицій, з яких, власне, він і починав рухатись в середині ХІХ століття. І, навіть більше - П.Фейєрабенд називає єдиний науковий метод бридким тягарем для вченого, Майкл Полані наполягає на тому, що раціональна діяльність обумовлена неусвідомленим знанням – і це є фактично відмовою від раціоналізму. Отже, через півтора століття пошуків філософія позитивізму мала визнати, що так і залишилась зі своїми вихідними проблемами. Виснажившись у власних пошуках, Колізії позитивізму і некласичної філософії в епоху кризи раціоналізму

постпозитивізм скочується в лоно некласичного філософствування. Дивовижно, але тієї самої долі дістала і **некласична філософія**, чисельні напрямки якої починали розгортатись в середині XIX століття **на позиціях відмови від розуму на користь відчуттів**. Справа в тому, що піднявши власний розум на п'єдестал своїх принад, людина XVII-XVIII століть опинилась в царині абстрактних понять і поза звичайним життям. З розвитком капіталістичних відносин науково-технічний прогрес набирив оберті. Але загострений людський розум виявився безпорадним в ситуації, коли нові приладдя і механізми витіснили робочі руки з ринку праці та різко зросла кількість безробітних, бідних, безпритульних. Продовження пошуку сутностей в цій ситуації здавалось марною тратою часу. Цю ситуацію великий Ніцше артикулював в наступному: «Бог помер!»... В середині XIX століття в дистилат абстрактної філософії увірвалося відкриття феномену свідомості. Зосередившись на власній свідомості, людина перевідкриває для себе свої відчуття. Тепер людина досліджує, як саме вона відчуває. На протиставлення абстрактній філософії з'явилась **філософія життя**. Нетрадиційні думки посипались як пелюстки з квітучих дерев навесні: «Людина – це чоловік чи жінка?...» (Л.Фейєрбах); «Життя абсурдне» (С.К'єркегор); «Воля до життя все визначає» (А.Шопенгауєр); «Надлюдина - це влада над собою» (Ф.Ніцше); «Виробничі відносини визначають суспільне життя» (К.Маркс). Злам традиції відбувався як відхід від мислення про світ як наявність, обумовлену потойбічністю, як **відхід від спроб сконструювати штучне, побудоване власним розумом бачення світу**. Ірраціоналізм і вимушена втеча у міфи прийшли слідом за диктатурою розуму «як її тінь і ворожий брат» [4]. Некласичну філософію цікавить реальна людина, її життя – жорстке і стражденне, пошуки людської сутності в повсякденному житті і пояснення світу ним самим є її характерними ознаками. Показовими політичними подіями цього часу стали страта французького короля і поява Наполеона. Перша демонструвала готовність суспільства жити на власний розсуд, а друга засвідчувала, що настали часи, коли неможливе стає можливим: звичайна людина, провінційний вояка-корсиканець став імператором. Некласичне мислення розгортається в спробі пояснити світ із нього самого і людину із неї самої. Характерною **ознакою некласичного мислення є його реалістичність**: думки стосуються реального світу і реальної людини, які обумовлюють одне одного і самих себе власною природою.

Значущість перевороту в осмисленні світу, який відбувся у другій половині XIXст., полягає у відмові від спроб будувати будь-які логічні системи світу і шукати заобрійні смисли предметів, процесів і явищ. Злободенною стає тема **власних відчуттів**. Тільки в класичному варіанті людина осмислює міфологічне відчуття світу, що пов'язане із нечітким і більш художнім образом Цілого. А в некласичній варіації до осмислення своїх відчуттів наворачтається людина, яка вже вмє **раціонально мислити**, тобто людина, що незадоволена власно побудованими логічними системами того ж Цілого. Ключові розбіжності двох різних підходів до осмислення

світу і людини містяться в полі **системного погляду на світ і проблеми трансценденції**. Якщо класична філософія здійснюється в трансценденції, в пошуці сутностей за межами явищ, то некласична філософія стурбована самими явищами. Якщо класична думка намагається визначити, що є світ і хто є людина, то некласичну думку цікавлять виключно взаємини людини зі світом. В класичній традиції проблема людини вирішується в процесі співвідношення її зі світом. Некласична філософія демонструє підхід до людини, в якому чітко виокремлюється пріоритет особливого над загальним, і взагалі буття людини над буттям світу. Звідси пояснюється найістотніша різниця між класичним і некласичним сприйняттям світу. В першій варіації світ завжди виявляється цілим, друга варіація розбиває світ на безліч модусів нашого сприйняття. Систему універсальних зв'язків змінює хаос мультіуніверсумів. Некласична філософія підхоплює зміни предмету філософії: дослідження об'єкту і суб'єкту зміщується на модуси їх взаємодії, актуалізуються дослідження способу фіксації об'єктивної реальності. Це і пояснює розгалуженість течій некласичної філософії, що нагадують розірване намисто, перлинки якого розкотилися геть у різні боки. Психоаналітична філософія, феноменологія, екзистенціалізм, прагматизм, персоналізм, герменевтика, філософська антропологія, структуралізм - некласичний філософський полілог сповнений різноманітними уявленнями, ідеями, стилями. На перший погляд, кожен з напрямків некласичного філософствування ХХ століття достатньо специфічний. Але між ними існує хоча і неявний, але взаємозв'язок: психоаналітична філософія зніціювала дослідження феноменів сприйняття і свідомості феноменологією, остання надихнула екзистенціалізм проблемою існування; екзистенціалізм, в свою чергу, підпитав фрейдизм і став методологічною основою для герменевтики. І це лише окремих фрагмент із «життя організму некласичної філософії».

Нас цікавить той факт, що кожний з різноманітних напрямків некласичного філософствування, оголосивши поразку рацію на користь відчуттів, виявився неспроможним обійтися без раціоналізму. Кожній течії некласичного філософствування притаманні елементи діалектичного методу. Психоаналітична філософія розглядає несвідоме в протизв'язі свідомому. Екзистенціалізм протиставляє Буттю Ніщо, і взагалі акумулює метод екзистенційної діалектики. Феноменологія зіждиться на розрізненні явища від його сприйняття. Персоналізм ґрунтується на протиставленні індивідуальне-загальне. Виходить, що, відмовившись від першості розуму на користь відчуттів і сприйняття, некласичне філософствування залишило діалектику серед своїх принципів. Тож, проголошення відмови від послуг розуму зовсім не виявилось відмовою. Проголошення позицій і їх реалізація - різні речі! З цього робимо висновок, що некласичне філософствування виявилось неспроможним у вирішенні свого вихідного положення - відмовитись від оперття на розум. Так з'ясовується, що шляхи, які здолали некласична філософія і філософія позитивізму, виявився замкнутими на себе. В середині ХХ століття стало очевидно, що і позитивізм і некласична філософія дійшли спростування своїх вихідних положень. Своєю історією Колізії позитивізму і некласичної філософії в епоху кризи раціоналізму

перший довів неможливість уникнення протиріч в процесі пізнання, а друга - неможливість філософствувати без опертя на раціональність. Означена ситуація детермінувала пошуки нових вихідних позицій. Останні не примусили довго чекати. І вже у 70-ті роки ХХст. з'являється **постмодерна** пропозиція - взагалі відмовитись від постановки питання про першість чого б то не було.

Висновки

Починаючи з античності, класичне мислення опікувалося створенням логічної картини світу, яка б дозволяла скласти уявлення про сутність предметів, явищ, процесів. Намагання вийти за межі очевидного, дістатися сутності предметів, процесів, явищ обумовлювало притаманну класичному мисленню подвоєність світу. З цих вихідних позицій було випробувано чимало варіацій пояснення світу, але кожна з них не витримувала вказаної їй довіри. Лишалось багато питань без відповідей: в античній системі Космос-Організм нездоланим виявилось запитання про те, що визначає Його долю; в середньовічній системі Світ-Бог-Людина найскладнішим виявилось логічне обґрунтування Бога; новочасова система наукового підходу до світу завжди залишала місце для віри; в системі саморозвитку німецької класичної філософії діалектичний метод передбачав безкінечний розвиток, а система Г.Гегеля – кінець історії. Отже, в середині ХІХ століття розчарування класичними системами набуває свого апогею, прийнятною стає думка: якщо розум неспроможний вирішувати протиріччя, то варто його позбавити цієї місії, або відмовитись від самої місії.

Останнім шляхом, уникаючи протиріч, в опозицію до класичного філософствування рушив позитивізм. Некласична ж філософія здійснила спробу відмовитися від послуг розуму, промінявши його на відчуття. За сто років стає очевидною їх взаємна вичерпність цих філософських течій і нагальна потреба пошуку нових філософських позицій. Розуміння постмодерного етапу західноєвропейського філософствування неможливе без врахування уроків «замкненого кола» по якому дісталось пройти позитивізму і некласичній філософії. Виявляється, що постмодерна філософія є ще однією спробою подолання кризи класичного філософствування, а сучасні філософські дослідження ініційовані подіями середини ХІХ століття. В статті ми свідомо оминули еволюцію марксистської філософії, яка практично одночасно стартувала із некласичною філософією і позитивізмом. Історичний аналіз цієї філософської течії, її впливу на хід західноєвропейського філософствування заслуговує окремого обговорення.

Перспективи подальших досліджень:

- аналіз еволюції філософії марксизму з точки зору його можливостей подолання кризи раціональності;
- осмислення останніх півтора століття західноєвропейського філософствування з урахуванням психології людського сприйняття.

Література:

1. Асмус. В.Ф. И.Кант. – Изд-во: Наука, 1973 – 535с.

2. Булатов М. Діалектика екзистенційна // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с. – С. 158–159.

3. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч.Вінквіста та В.Тейлора; Пер. з англ. Шовкун В. – К.: «Основи», 2003. – 503с.

4. Козловський П. «Постмодерна культура: суспільнокультурні наслідки технічного розвитку», 1952.

5. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. Хрестоматія: Навч. Посібник / упоряд. В.В.Лях, В.С.Пазенок. – Київ.: Ваклер, 1996 – 428с.

***Бондаревич И. Н.** Коллизии позитивизма и неклассической философии в эпоху кризиса рационализма*

В статье дается историко-философский анализ позитивизма и неклассической философии; обоснована их несостоятельность в преодолении кризиса классической парадигмы философствования; отмечены перспективы использования психологии восприятия в историко-философских исследованиях.

Ключевые слова:

позитивизм, неклассическая философия, кризис рационализма, психология восприятия

***Bondarevich I.N.** Collision of positivism and non-classical philosophy in an epoch of rationalism crisis.*

In article the historical-philosophical analysis of positivism and non-classical philosophy is given; their inconsistency in overcoming classical paradigms` crisis of philosophizing is proved; prospects of use of psychology of perception in historical-philosophical researches are marked.

Key words:

Positivism, non-classical philosophy, crisis of rationalism, psychology of perception